

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

NEGYEDIK ÉV

Pesten.

Januárius' 14. 1840.

2. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Történettudomány. Gévay' oklevélgyűjteményének harmadik kötete. Vége (*Abavári*). — Külföldi literatura. Malchus, A' takarékpénztárakról; Grellet-Wammy, Fogház-ügyi kézikönyv. — Visszaigazítások. 1. Szépliteraturai érdem czím-e m. acad. taggá megválasztására? Az academia csak nyelvmivelő társaság-e? (*G. Teleki József*). — 2. Acad. választások, jutalmak. Az ultraliberalismusi vád (*Szerkesztőség*). — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Történettudomány.

Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungern, und der Pforteim XVI. und XVII. Jahrhundert. Aus Archiven und Bibliotheken. — Gesandtschaft König Ferdinands I. an Sultan Suleiman I. 1532—1533.

(Vége).

Lehetetlen hogy itt fel ne hozzam e' tudósítás' némelly helyeit, milly tisztelettel fogadá az annyira derék mint mulatságos Ibrahim basa V. Károly császár' levelét, miként adá elő mesében a' követeknek, hogy a' török császárt csak szép szóval 's igazsággal nem pedig erővel lehet meghódítani, miként böszült fel azon, hogy Károly császár magát Jeruzsálem' urának is nevezé, 's miként tanítá végre, megengesztelődvén, Ferdinánd' követeit, mint hizelegjenek császáranak. —

„Ez nagy úr, — mondá talpra állva midőn Károly' levelét kezébe vevé —, őt tehát meg kell tisztelnünk“. — És vevé a' levelet, és megcsókola, és homlokához nyomá török szokásként, 's nagy tisztelettel tevé azt félre, úgy annyira hogy Zárai Jeromos és Schepper Cornél csodálkoznának a' rendkívüli megkülönböztetésen. —

Más redők vonultak el homlokán midőn felbontá azt. — „Ezen levelet, — monda —, nem irá szerény, okos fejdelem. Milly kevélyen számolja elő czímeit, sőt még azokat is mellyek nem övéi. Miképen merészli ő magát az én uram ellen Jeruzsálem' királyának írni? Tán nem tudja hogy nem ő, hanem a' nagy császár' ura Jeruzsálemnek stb. Épen így írja magát Athenae' vezérének is, mi pedig csak egy kicsi vár, és sajátom én nekem. — Miként bitolhatja ő azokat mik az enyéim? — Ha az én uram minden ő tartományait sorra irogatná, mikor lenne annak vége? pedig nem tulajdonítaná el a' máséit úgy mint teszen Károly“. — Boszankodva ismételte hogy fejdelemhez így nem illik írni, 's szavait ezzel végzé: „Én nem hiszem, hogy e' levél Károly császártól jött volna, sőt nem hiszem hogy a' felől legkisebbet is tudna“.

„Az oroszán, — mond egyébkor —, legvadabb minden állatok között, és mégis megszelidíthető, nem erővel, de észszel; — előbb kedves eledetek nyujtatván neki mestere által, később megszoktatván. — A' mester botot tart kezében, mind hogy vele rettentse, mind hogy szükség esetében magát védelmezze. — Semmi idegen nem nyujthat étket ezen oroszánnak, hanem csupán az kit már megszokott. —

A' fejdelem az oroszán; — a' tanácsosok a' mesterek és szelidítők; — a' bot a' bizony és az igazság, mellyel egyedül megszelidíthetők a' fejdelmek. A' törökök' nagy császára szinte oroszán. Károly császár hasonlókép. Ő (Ibrahim basa) megszelidíti a' törökök' nagy császárat a' bizony és az igazság' botjával: méltán kívánható hogy a' királyi követek is ugyan azt tegyék Károly császárral.

A' követeknek, a' szultánhoz bemenettek, következő utasítást ada: „A' nagy császárt meglátvátok, 's őt kellő tisztelettel illettétek, röviden, kevés szóval mondjátok: miképen az ő fia Ferdinánd király felette örül egészségén, azt mondja, hogy önmaga, országai 's tartományai mind az ő atyáié, — és viszont, atyja országai 's javai neki is övéi. — Hogy ő mindenekben kedveskedni kíván atyjának, 's atyja hasonlót fog neki cselekedni. — Igyen beszéljétek Mária királynéről is.“ —

„Aztán mondjátok: miképen Ferdinánd király megértvén, hogy én Ibrahim basa igen nemes házból származtam, 's annyit tehetek a' nagy császárnál, megkért engemet legyen hátyjává, 's atyjánál ajánljam ügyeimet; — hasonlót tett a' királyné is. — Ez okért említett fia Ferdinánd, kéri őt mint atyját, adjon hitelt Ibrahimnak mindenekben mik őt atyjánál illetik, 's engedje hogy legyen az ő ügyvéde.“

A' tordalékok között első helyen áll Ferdinánd' saját kezével írott francia levele, testvéréhez Máriaához, Bécsből 1532ki october 2ról. Panaszodik ebben, hogy a' megígért segédlemseregek csaknem maroknyi néppé olvadtak le. — „Ezelőtt mintegy tíz nappal érkezénk ide, és még semmit sem csináltunk. A' császár holnap vagy legfeljebb holnap után szándékozik elmenni, 's nekem 8000 másfél hónapi fizetéssel ellátott olaszt akar itt hagyni. — A' csehek tegnap azt válaszolták, hogy ők is jövendnek, de később szándékokat megváltoztattak 's most nem akarnak jönni. A' morvák meggyeztek a' menetelben, de félek hogy mivel a' csehek nehézségeket tettek, hasonlót fognak cselekedni ezek is. — A' birodalom szinte nem akar tenni semmit is, úgy annyira hogy nincsenek egyéb hadaim azon császári olaszoknál 's a' tiroli és ferreti gróf által küldetett gyalogoknál, kik mintegy 5000 főre mehetnek és csak egy hónapra kifizetvék; ezeken kívül néhány könnyű lovasaim, és csekély számú nehéz fegyvereseim, kiktől félek nagyon keve-

sen lesznek. Íme mire jutott azon szép sereg, mellyet összegyűjténk, melly valóban igen nagy volt és erős hadakból állott (veyou ou sa resume la belle assemblée que auions fete que certe estoit tres grande et de fort bonnes gens) mert könnyen mehetett 80,000 jól fegyverzett 's jól rendelt gyalogra és 6000 lovasra stb. Ha többet gyűjtheték össze, magam elmentem volna Magyarországra, de illy kevés 's illy kevés időre fizettekkel lehetetlen valamit elkezdenem, 's egyéb nincs hátra mint hogy magamat istennek ajánljam, 's valamely békességről vagy egyességről gondolkozzam, olyanról millyen lehetséges.“

October' 21kén Villachban költ levelében minő panaszokat teszen a' most említett 8000 olasz ellen, méltó hallanunk: „Azon olaszok, — mond —, kiket a' császár úr nekem engedett, hogy Magyarországra küldeném, nem akartak tovább menni, hanem bár a' fizetésben semmi fogyatkozást nem szenvedtek, megmakacsolták magokat, 's azon úton mennek mellyen mi, elöttünk fosztogatván 's égetvén a' szegény lakosokat annyira hogy a' török sem tehetné gonoszból, — hihetetlen károkat tesznek, 's megbecsülhetetlen dolgokat rontanak szét, gyalázatos erkölcstelen tetteiket nem merem kegyednek megírni (que ne vous osse escripre sy onteusses et exormes sont), — valóban ezektől kevés segédelmet nyert Magyarország, — kevés segítséget Esztergam.“

Nem engedi itt a' hely, hogy mind azon szépet, érdekest 's nevezetést csak csipkedve is megérintsem, mi az itt eredetiből közlött, 's eddig nagy részint egészen ismeretlen 85 darab, latin, német, francia, olasz, spanyol, és illír nyelven költ oklevelekben találhatik. — Nélkülözhetlen ezeknek mindegyike a' magyar történetírónak. — Berekesztésül csak a' Pozsonyba egybehívott magyar urak' felírásának némelly pontjait mutatom fel, a' törökkel megkötött béke' feltételei iránt, melyeket előbb grünbüheli Hofman János német, azután pedig vingárthi Horváth Gáspár magyar nyelven terjesztett eleikbe. —

„Elönkbe adatának az okok, — úgy mondanak ebben, a' haza veszélyén aggródó atyá-újan választott királyokhoz — mik reá bírák Felségedet, hogy követét küldje a' török császárhoz; — előnkbe adatának a' feltételek, melyek alatt Felséged között 's ő közötté, a' béke megkötetett.“

„Fogadja Felséged mind magunk, mind távol levő barátaink, mind az egész magyar nemzet' nevében, örökös hálánkat, a' legnagyobbat, melyet annyi aggodalmiért, a' keresztény köztársaság miatti fáradozásaiért, a' jót 's jótétet soha nem feledő alattvalói adhatnak. — Ide valának irányozva minden mi ohajtásaink, — e' tárgyra függesztve szemeink, midőn Felségedet urunkká királyunkká választottuk, 's hűségének egész jóllétünket, minden földi szerencsénket feláldoztuk; — mert reménylők hogy Felséged erénye, munkája, 's gondviselése által, megmentjük a' hazát hitünk' köz ellenségétől“.

„Szívszakadtan ohajtok mi már régen a' békét felséges király! melly Felséged országának üdves legyen, — hogy a' nyomorúságok jelen örvényeiből, mellyek már csaknem elnyeltek, elvégre nyugalmas révpartra eveznénk. — Így hát nem rosszallhatjuk (improbare non possumus) ha Felséged az idők 's a' szükség' okait tekintve, reá adta magát békét kérni a' török császártól; — azonban ennek némelly feltétei nem látszanak annyira hasznosoknak nekünk, mint Felséged egyéb alattvalóinak. Felséged' többi országai, ha isten úgy akarandja, tán biztos békében fognak egy ideig élni ezen ellenségtől, — de a' mi helyzetünk sokkal terhesebb“.

„Ugyan is a' török császár Felségednek csak azon országreszt engedé, mellyet eddig len birt. — Gondolja meg kegyesen Felséged, — az országnak a' töröktől akár megnyert, akár megengedett ezen felosztása, minden rossznak mennyi tömegeit vonszsa maga után. Mert hogy elhallgassuk, milly nehéz, milly szokatlan egy és ugyan azon nyelvű, törvényű és szokasú nemzetnek (unum eiusdemque linguae populum, hysdem legibus et moribus imbutum), melly csupán egy királyt szokott meguralni, — két különböző érdekű királynak engedelmessékednie; — sok és számtalan romlások 's veszedelmek fojják ez ország-osztályt követni“.

„Bölcsen tett Felséged, hogy a' törökhöz intézett ezen követséget titokban kívánta tartani, mert jól tudta mennyin lendnek mind kémekek, mind irigyek, kik rontani 's akadályozni fognak ügyekezni Felséged' dolgait a' töröknél; — ha mindazáltal Felséged egy vagy más, mind a' mi, mind a' török' dolgaiban jártas-magyarral is méltóztatott volna eleve tudatni e'

követséget, már ha csak azért is, mert itt Magyarország, a' mi fejeink 's javaink forgottak főként kérdésben, tán lehet vala ahhoz valamicskét, sem Felségednek sem alattvalóinak nem károstart, nem megvetendőt, oldalaslagn szúrni, mi kétségkül meggrátolja a' dolgok' kiegyenlítésében fenmaradt annyi nehézséget“.

Abavári.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

3. Takarékpénztári ügy. Die Spar-Cassen in Europa. Von C. A. Freiherrn v. Malchus. Heidelb. u. Lpzg, bei Groos. 1838, 8r. 4 ft 30 kr. ep. (berl. Lit. Ztg.). — Minden statusgazda meg van győződve, hogy a' népességnek általán olly sebesen haladó szaporodásával a' segélyre szorulók és szegények' száma is szaporodik; 's hogy ez úton olly rákfenéje készül a' társaságnak, melly az emelkedett miveltség 's az ipar' folyvást előbbre menő fejlődése által nyert nemzeti gazdagságot, elébb utóbb szükségkép veszedelembé ejtendi. Leghatalmasb ellenszere pedig a' haladó pauperismusnak kétség kívül a' takarékpénztár' intézete, minthogy azon neosztályokban, mellyek fentartásokat csak munkásság és takarékoságra alapíthatják, mind kettő iránti érzéket és hajlamot ébreszt, az utóbbiban őket állhatatossá teszi, 's ez által a' kiirtandó rosznak egyik fő oka ellen hat: míg minden egyebek csak mulékony segedelmezést eszközölnek. Az intézetnek, különösen ezen osztályokrai nézve fontosságát a' megtakarított pénzek azon roppant összege tanúsítja, melly Europa' fenlévő takarékpénztáraiban már eddig is be van téve, 's kamatok és kamatok' kamatja által évenként magából 's maga által eddig is már tetemesen növekedett. De különemü eredetmódjok' következésében különféleség szivárgott ezen intézetek' rendszabásaiba is, mellyeknek tökéletesb kiképződése a' fenlévő efféle intézetek' sikerének gondos figyelembe vételétől függ; 's mellyeknek felállítása körül a' tett tapasztalásokat mulhatatlanul használni kell. Szerző e' célra számos schweizi, német- 's más országoki takarékpénztárak' rendszabásaikat adja, valamint egyes ismereteket is a' francia- és angolországiakról, mellyeket egyszersmind saját nézeteivel kísér ez intézetek' igazgatási formái' dolog- és célirányos kiképzéséről, miket azoknak összehasonlításából

vont el magának. Az előszóban, a közgazdaság körül magának olly tetemes érdemeket szerzett író azon elrendezéseket mutatja ki, melyektől a takarékpénztári ügy teljes boldogulása nagyobb kisebb mértékben függeni látszik; az ezt követő bő előadásban pedig az efféle intézetek többségénél divatban levő rendezkedések átnézetét adja.

4. Fogházi és javítási ügy. — Handbuch der Gefaengnisse, oder geschichtliche, theoretische u. praktische Darstellung des Buss- und Besserungs-Systems von *Grellet-Wammy*; aus d. Franz. von K. Mathy. Solothurn, b. Reuter, n. Nr. XI és 236 l. 1 ft 52 kr. — (U. a.) Jelen könyv a következő jutalomkérdésre irt bő felelet harmadik részének második könyve: „melyek azon eszközök, mik által a művelt osztály hatás befolyást gyakorolhatna a tudatlan és szegény osztály szerencséjére? Mi haszna v. kára lehet némi pártfogó gondoskodásnak?” A metzi academia e pályamunkát 1837. máj. 15. egyértelműleg megjutalmazta; a bíráló biztosság pedig a javító nevelés cikkeit, mely a jelen kézikönyv tartalmát teszi, a vizsgálatok gazdagsága és fontosságára, a nézetek valósága és mélységénél fogva, a munka legnevezetesebb részének ítélte. Szerző tizenegy év óta Genfben, a fogházak erkölcsseire ügyelő biztosság tagja, szemtanúja és segéde azon híres intézet kifejlődésének, melyet Europa példányul ismer el, s melyre előadásában folyvást vonatkozik, ismerős a helybeliség, az igazgatás és bánásmód minden részleteivel, a foglyok characterébe, kikkel gyakran társalkodott, mélyen behatott és főleg azon eszközök kibuvárlásával foglalkodott, melyek által azok javítása létesíthető. Jelen könyv feladása, az igazi francia büntető és javító rendszer elveit és egész gépezetét megismertetni; s azért, a polemiai formától tártózkodva, leginkább csak lettdolgokat, s elveket ad, különféle munkákból mérített ítéletek- és helyekkel tisztába hozva. — Ezekhez járulnak még genfi örültek orvosa D. Coindettől, egy új tudomány elveit, t. i. egészségtan büntető intézetek számára s a betegelmű bűnösökkel bánásról. — Korirányosnak tartottuk épen most figyelmeztetni olvasóinkat a két jeles munkára (3. 4.), midőn nálunk is a takarékpénztári intézet Fáy András ember szerető fáradozásai következtében létesült, a javító fogházak dolga pedig szerte a hazá-

ban tetteles pártfogást kezd nyerni: 's így szükséges hogy mind a két tárgyat minél többben, minél gondosabb studium tárgyává tegyék. (Ha Grellet-Wammy, „legalább Európára nézve“ u. m., a philadelphiai vagyis magányrendszer ellen nyilatkozik, azt az észszel, emberiséggel és társi szokásokkal, melyekbe a bűnöst avatni kell, ellenkezőnek, az oktatást és istenszolgálatot korlátozóznak állítja; nem szabad feledni miket e részben Julius (l. Figy. 1839. 52. szám) és magyarjaink (U. o. 5. szám) mondanak. Mi az élénk francia lelkülettel ellenkezik, talán fog félni a komolyabb magyarral. Ohajtható, hogy a próba nálunk is megtéessék). **S. F.**

Visszaigazítások.

1.

Szépliteratúrai érdem lehet-e cím m. academiái taggá megválasztatásra? —

Az academia csak nyelvmivelő társaság-e?

Azon számos bal állítások és vádak közül, miket a Hírök Szemléje az utóbbi időkben magában foglalt, csak némelyekre kívánunk észrevételeket közölni, és pedig főleg azokra, mik egyenesen az academia intézetét érdeklik. 'S itt nem lehet, miután a felebbi két kérdés hozatott szönyegre, azon cikkelyt nem közölni tiszt. olvasóinkkal, melyet maga az academiának nmélt. elnöke kívánta a dolgot felvilágosítani *).

„Levél a Szemle ügyében“.

Nem szándékom azon pennaharczba avatkozni, melyet *Csaló Pál* m. tud. társasági levelező tag, az említett társaság némely tagjaival nagyobb tüzzel folytat, mint különben a tudomány tiszta szeretete szokott szülni; nem kívánom a magyar tud. társaságot azon kisebbitések és ócsárlások ellen védeni, melyekkel ez alkalommal általa melleleg illettetett. Az elsőt végezzek be azok, kiket a dolog érdekel, belátások szerint, és ítélje el az elfogulatlan olvasó közönség; — ezeket, reményelem, az említett országos intézet tettel fogja megzáfolni, sőt e részben már is bátorkodom annak eddigi munkálkodásaira és ezek eredményeire hivatkozni; amazok nyilván állanak az egész haza előtt; emezek több ezer nyomtatott ivenkben az olvasó közönség kezén forognak. Ezen soroknak egyedüli czelja, a magyar lapok heti szemléjének szerkesztője által a magyar tudományos társaságra nevez felállított két helytelen elvnek felvilágosítása, nehogy azok által, ha szó nélkül maradnának, a közönség tévelyedésbe jöjjen.

Az áll ugyanis a 96. számú *Hírök* végén — hol a Szemleben a magyar tudományos társaság

*) L. Századunk, 1840. 2. sz.

Kovács Pál rendes taggá lett választásáért megrovatik — hogy a magyar academianak nyelvtudományi osztálya van ugyan, de poétai nincs. Meg kell vallanom, hogy ezen nemzeti intézetben külön poétai osztály nincs, de azért hatásköréből a poésis, tagjai közül a poéták, számúzeve nincsenek, mint már abból is nyilván kitetszik, miszerint rendszabályai első pontja a szép művészetet is céljául egyenesen kitűzi, az 5ik pedig kötelessége teszi, arról gondoskodni, hogy a magyar játékszin szükségét ne szenvedjen jó szindarabokban. A tudományok nagy száma nem enged meg a terv kidolgozásakor, hogy mindegyiknek külön osztályt rendeltessek, minden osztályok több tudományokra terjesztettek ki, és különösen a nyelvtudomány vagy philologia is szélesebb értelemben vétetven, osztályába soroztatek a költés és ékesszólás is. — Hogy illy értelemben vette maga a tudományos társaság is a felosztás szellemét, bizonyítják több rendbeli választásai, — így lettek, egyenesen mint költők és nem mint aestheticusok, a nyelvtudományi osztályban rendes tagokká *Kisfaludy Sándor* és *Horvát Endre* is, kinek helyébe választatott az utolsó nagy gyűlés alkalmával *Kovács Pál*.

Ugyanitt — de még tüzeesebben vitattatik a *Hírnök* 98. számának Szemléjében — azon állítás, hogy a tudós társaság vagy tudományos academia elnevezése helytelen, és azt tulajdonkép — miután czélja egyedül a nyelv, nem pedig a tudományok kiművelése — nyelvművelő társaságnak kellene nevezni; és erre nézve hivatkozás történik az alapszabályok 1ső pontjára, mely így adatik elő: a magyar nyelvnek... kiműveltetésén igyekszik egyedül. — Mi ebben a titkos czél, nem akarom bővebben vizsgálni, az elfogulatlan olvasó könnyen elérhette, bár gondosan el van takarva; — annyi minden esetre bizonyos, hogy ez által a kérdésben levő nemzeti intézet hatásköre megszorítatik. Mielőtt ennek lényeges megczafolásába ereszkedném, meg kell jegyeznem, hogy az alapszabályok 1ső pontjában, mint felebb áll, némelly szavak el vannak gondosan hallgatva, és az így áll kiegészítve: a magyar tudós társaság a tudományok és szépművészségek minden nemeiben a nemzeti nyelv kiműveltetésén igyekszik egyedül. Ebből is lehet ugyan — habár nem minden erőltetés nélkül — következtetni, a mit a Szemle írója elv gyanánt felállit: de nem lehet, sőt nem is szabad, valamely összefüggő munkát egyes kivett szavaiból megítélni, hogy okoskodásaink felszegek, azoknak eredményei alaptalanok ne legyenek; — az egészet szem előtt kell tartani, minden részét meg kell vizsgálni. Így a magyar tudós társaság 1ső dicső alapitoinak valóságos szándékát és az alapszabályok szellemét, ha nem akarunk egyoldalúsággal vádoltatni, nem annak egyes pontjaiból, hanem minden szabályainak összeségéből kell meghatározunk. A magyar tudós társaságnak 42 rendes tag adatik az alapszabályok által, és ebből 7 foglalatokodik a nyelvtudománnyal, a többi fel van osztva minden tudományok közt, kivéven a theologiát és a politicát; — a magyar tudós tár-

saság minden három esztendő alatt 6 tudományos kérdést teszen ki megtejtésül, ebből csak egy megyen a nyelvtudományból, a többi a tudományok más osztályaiból vétetik. A magyar munkák megjutalmazásában nincs semmi különös tekintet a nyelvtudományra; az Évkönyvekben, a Tudománytárban a nyelvtudományi értekezések a sokkal kisebb számot teszik. Lehet-e mind ezekből — hogy többeket elhallgassak — következtetni, hogy a magyar tudományos academia egyedüli czélja a nyelvművelés, hogy az nem tudományos, csupán nyelvművelő intézet. —

De azt lehetne erre megjegyezni: hogy az első pontnak is kell valami értelmének lenni, hogy az nem ok nélkül tétetett első helyre. Igenis van annak, még pedig igen nagy és nemzeti értelme, ott áll az, a hol állania kell. A tudós társaság ugyanis egyszersmind magyar, és így a tudományokat egyedül magyar nyelven 's a magyar nyelvet a tudományok által igyekszik kiművelni; ezen két nagy czél szoros, elválhatatlan kapcsolatban van, mint minden önálló nemzetnél, különösen hazánkban is és annak jelen állapotjában, lenni kell. — Hogy mostanig még a nyelv inkább látszik az intézetet foglalatokodtatni, mint a tudományok, és ezekben azon előhaladásokat nem lehet tenni, mellyekkel dicsekedhetnek más testvér intézetek, ez megint a dolog természetéből foly, mert a nyelvet kell először alkalmatossá tenni, hogy bősége, határozottsága és hajlékonysága által minden eszméink kifejezésére képes legyen; a nemzetet kell a nemzeti nyelv által ily műveltségi állapotba tenni, hogy a tudományokat felfoghassa, hogy idegen nyelven gondolkodni megszünjek. Eljön nem sokára azon idő, midőn a nemzeti nyelv műveltségében a tudományoknak a külföldön mostani állását eléri, 's akkor majd hazánkban is mindketten kézen fogva haladnak előre, nem a több nemzetek után iparkodva, hanem azokkal versenyezve. De, reménylen, soha többé nem tér vissza azon már nagy részint multnak tekinthető szomorú helyzet, midőn a tudományok elváltak a nemzeti nyelvtől, és megszűntek nemzetiek lenni.

Ezen akaratom ellen is hosszabbra terjedt levelemet azon kéréssel rekesztem be, ne sajnálja azt lapjaiba közelebről felvenni.

G. Teleki József.

2.

Academiai választások, jutalmak. Az ultraliberalismusi vád.

A választás, ellentétben a kinevezésekkel, a többség véleménye 's akaratjának kijelentése bizonyos személyek tehetsége 's hatosítása felől. Helyes mód-e általában a választás, 's igazságosak-e mindenkor eredményei, most nem vitatjuk; csak azt akarjuk előleg megjegyezni, hogy a választást akkor lehet tökéletesnek tartani, ha az a valóságos többség akaratját fejezi ki, ha a választok egyenként sem hanyagság, sem gyarlóság által jogaikat bitoroltatni nem hagyják, 's a meggyőző okok erejét kivéve, minden egyéb befolyástól mentek. A ki választásokban forgott, vagy fe-

lölök csak gondolkodott is, által fogja látni, hogy ezen szabályok alkalmazás által, még akkor is, midőn minden a' legrendesebben megy, temérdek módosulást szenvednek, vagy jobban szólva, számos alkalmazási 's kezelési szabályok által egészítettnek ki. Hagyjunk peldaül egy sereg, vagy akár kisebb számú választót, teljes függetlenségében, minden előleges értekezés nélkül, a' véletlen megegyezésnek igen ritka esetét kivéve, nem fognak-e száz meg száz fele elágazni, 's nem válik-e a' választás' intézete csupa keptelenséggé, mely kezelhetlensége által a' köz dolgok' vitelet csak akadályozza? Vagy legyenek bár értekezések, conferenciák, 's meg nem egyezés' vagy teljes meg nem győződés' esetében vigye kiki saját véleményét a' gyűlésbe, nem fog-e többnyire siker nélkül szét menni a' választó testület, a' foglalkodás' vagy kormány' gépelye ismét fenn akadni? Azonban ez ritkán szokott történni; 's miért? mert többnyire minden egyes választónak van annyi szerénysége 's jozansága, hogy maga egyedül (ha csak nem rendkívüli ember) ki nem áll külön véleménykegyével a' sokaság' ellenébe, hogy maga egyedül nem akar választani ott, hol huszan, százan, vagy ezeren választanak; van annyi belátása, vagy ösztönszerű erze, hogy nezeiteinek diadalmát, akaratjának sikerét ohajtja, 's hogy ezek' elérésére, ha mindenben nem ért is egyet, legcélirányosabban a' rokon szelleműekkel szövetezik, olyakkal, kikkel a' társaság' fő cefjaira, 's a' főbb eszközök' megválasztására nézve egy értelemben van. Egyes esetek, hol egészen elvonulni, szabad, sőt erényes tett lehet, csak kivételken állanak, 's itt számba nem vehetők.

Honnan tehát nálunk az az örök zúgolódás, azok a' gyermeki gagyogáshoz hasonló beszédek a' párt, a' conferenciák' kötelező szigorúsága ellen, melyekbe azonban senki, ha nem akar, belépni nem kénytelen; melyeket, mindenütt többek leven, kiki kenyre, izlese 's belátása szerint szabadon választhat? Honnan a' hírnöki Szemlének azon idetlen lelkiismeretessége, hogy a' társnak szavaznia kell, úgy mond, ha lelke megtörik is az ellenmeggyőződés' súlya alatt? De, jó uraim! nem ez-e az embernek általános sorsa az életben? Hány ember' lelke szakadhatna meg, hol egy kenyér' akaratja milliók' ohajtásainak ellenére is vegre hajtatik; hol egy kis tanács szinte milliók sorsa felett határoz? Vagy megfordítva, hol a' kisebb, néha talán jobb, vagy mint nevezni szeretik, jozanabb rész a' vad, buta többség' igája alatt nyög? 'S ime, akahogy forgatjuk az épületet, akár egyet állítunk alapul, akár a' többséget, baj, alkalmatlanság, vagy lelektörés mindenütt eshettk; azon nem esekely különbséggel mindazáltal, hogy míg amott a' nagyobb szám, talán egyen kívül minden lelek, szakad némelly erőszakos, 's igazságtalan cselekvéseknel, itt hasonló esetekben csak a' kisebb rész szenved; mi, ha egyik embert a' másiknál hitványabbnak nem akarjuk tartani, a' lehető legigazságosabb. Es még is a' hírnöki szemleironak legkedvesebb tárgya ezek fölött elméskedni, keserűsködni. Vegre azt kell hinni, hogy nincs egyéb hiba, mint az, hogy az egész magyar academiát nem óráá bizzák. De hajh! most egyszer

ezt másképen rendelé a' sors. Ó nem csak nem önkényes ura ezen általa annyira feltett társaságnak, hanem még csak rendes tagja sem: ő kívül rekedt ezen kis kert' határain, melybe hogy még is belé pillanthasson, egy kis ágast állított magának, melyre ha felszökik, lat még nem látott, hall még nem hallott dolgokat; 's ha tehetsége olly nagy volna mint akaratja, lángha boritaná a' fel tudosvilágot. De hogy állításaira vissza térjünk: ő megengedi a' pártot, felekezetet (milly kegyes!), hanem, úgymond, arra a' magyar academiában semmi szükség (milly böles!). A' m. academia' tagjai nem olyanok mint a' többi emberek, hanem valami felsőbb, a' mindentudás' titkaiba avatott lenyek, kik első pillanatra kiösmérik, ki mire való. Az orvos peldaül meg fogja mondani: ki a' jogtudos, hadász; a' nyelvtudos szeméből kiösméri a' legjobb mathematicust, a' nélkül, hogy ez iránt hozzá értő társaival értekeznek. Hasonlólag nem szükséges hogy az ismeretlen tag' characteret, magaviseletet annak ismeresitől tudakolja: ezt az academicus a' név hangzasarol is megítélheti. Minek itt a' felekezés? mire valok az értekezések, tanácskozások? Vagy ha csakugyan tartatnak, minek hagyja magát egyik academicus a' másik által, ki sem több, sem kevesebb, mint ő, rábeszéltetni, ha szinte az az open fenforgó dologhoz jobban ért is, mint ő? Menjen el szilárd véleményével, mint jött, 's ez aztán igazi függetlenség lesz. De mind hiába! Csato mégis szükségtelennek tartja a' pártot 's conferenciákat az academiában, 's mindent, mit rosznak hirdet, ennek rovására szokott följegyezni. Ha jutalom osztatik, a' párt, ha valaki választatik, a' párt, ha valaki meg nem jutalmaztatik, nem választatik, ismét a' párt! 's a' mi különös, ha mit nem azon rész teszen, mellyhez mi tartozunk, akkor mely a' Szemle' hallgatása, akkor nincs felekezet, nincs párt: akkor minden jó rendben van. Ime, drága tudos úr (e' czim nem esüfolodás; mert ki a' Szemlet olvasta, tapasztalható, hogy Csato minden nemü tudományos kérdések fölött a' legnagyobb folyamattassággal bírál), ime tehát drága tudos úr, ezt elfelejte jobban eltakarni; de nekünk le kell fatyoloznunk e' két arezú okoskodást; meg kell mondanunk, hogy ön, esakhogy a' mennyire lehet titokban, egész a' vakbuzgóságig pártoskodó, 's hogy a' hol partindulatjával kilep, azokat helyzetének erejével vissza elve, a' legveszélyhözobb hangokon hirdeti el? Vagy nem ön volt-e, ki hazánk' egyik szorgalmas es békeséges fiát es társunkat fellázzadt parasztnak keresztelé, nem ön fenyegete-e egy erdelyi hitszonokot kihallgatással, hogy elveiert nyilván bevádolja? nem ön vakmerőködik-e a' magyar academiát ultraliberalis törekvések' gyanujába ejteni Szemléjében? Es mégis, o arez! szükségtelennek hirdet az academiában minden felekezetet, midőn néhány sorral alább azon 16—20 tagot, kik az academia' többségét teszik, nyilván feladni, az academiából, ha önön állana, es csupa (keptelenül koholt 's bebizonyithatlan) véleményért, kiirtani nem késedelmeznek? 'S ön akarja, hogy ne nezzük, ki mi gondolkozásu, hanem csak mennyire tett érdemeiket a' nyelv 's tudományok körül? Fogná-e ön ezt valaha tehetni, ha szinte olly bölesnek hiszi is ma-

gát, hogy a' tehetséget 's érdemet prima vista, mint mindent szokott, keresztül látná is? Igen! az ön' tudos társasága tele lenne emberekkel, részrehajlatlanokkal mint ön, pártatlanokkal mint ön, tudosokkal mint ön, kikről kívülök senki sem hinné hogy illyenek, de annál inkább kürtölnék azt magok, kik minden hazafiúi törekvést setét tervek' színébe öltöztetni, minden művet, mely jobb mint az övek, pletykaszerű bírálatokkal bemocskolni, semmit nem tenni, mint minden jora, nagyra kajánkodni, 's a' legaljasabb rágalmak' magvait elhiteni, édes foglalatosságnak ismerendének, kiknek jelczime lenne: pártatlan; jelszavok: ne pártoskodjatok: de kik annál inkább czimborálnának. pártoskodnának; kik hogy a' legnagyobbat mondjuk, mindig olly perfidiával inteznek beszédeiket mint ön, hogy azok egyoldalúlag véve a' valóságnak némi látszatát vegyék fel, mert hamis adataikat, honnan a' következést húzzák, a' legnagyobb vakmerőséggel soroznak elő: illyen fogna az ön' tudos társasága lenni, míg önt megférhetlensége, onnan is ki nem küszöbölne! De ez nem gondunk. Önnek minden szabad, 's nekünk kötelességünk megmondani, mit tesz, és mit akar ön, hogy a' könnyen hívök rá ne szedessenek.

Hogy a' szemleirónak Marót bán' jutalmazása és Kovács Pál' megválasztása nem tetszenek, az a' felebb mondottak után igen természetes; különben is mindig van néhány ember, kinek az efféle nem tetszhetik, 's ez ellen nincs mit szólani. Azt azonban meg kell jegyeznünk Marót bánról, hogy ha azt Csato rosznak tartja is bírálatára, legalább önmagát tartsa elég jónak arra, hogy *hamisan* ne idézzen; mert ezen szavakat:

Ruhálanúl kiteszek a' világnak,
Török 's magyar hadd lásson, 's ezt kiáltom:
Nézzétek, és utáljátok meg őt,
Ez egy keresztény asszony volt, kinek
Rút felhetetlenség volt élete,
És mondhatatlan vétkek bünei.

nem, mint ő ravaszul idézi, Marót bán, hanem *Haszán bég* mondja, a' mi egy kis különbség. 'S az illy szarkaugrások alig fogják a' szemleiró' lelkismeretességét tanusítani.

Kovács Pál' választását illetőleg, Csato el akarná felejtetni, hogy a' szépliteraturai ironok csak az egy nyelvtudományi osztály hagyatott nyitva, 's ha ide nem, úgy az academiába semmi czimmet és úton be nem hozhatók. 'S a' szépliteraturai írókat végképen kizárni épen olly keptelenség volna, mint az Alaprajz' szellemével ellenkező. Kovács Pál' tehetségeről egyebiránt szabad Csatonak azt hinni, a' mit akar: ez választóit zavarba nem hozza. Sokkal nevezeteseb, mit Csato, vele született esapodárságánál fogva megfelelkezve magáról, állításairól, Kovács Pálra nevezte érdemül felhoz: „Egy nagy érdeme van, úgy mond, Kovács Pálnak, hogy a' párt' embere, mellyel szavazni mindenben es minden esetre kész, ha mindjárt lelke megtörik is az ellenmeggyőződés' súlya alatt“.

Vajjon? Nezzük csak mit mond ezen szigorú úri ember egyik, Bajzához, 1834. sept. irt leveleiben: „Nevetséges embernek kell azt declarálnom, a' ki, azt mondván, hogy ismer, engemet az academiái (vagy akárhozi) servilisek' 's egoisták' sorába akarna számlálni. — Az egész dolog tehát

a' benem, mint academiái tagban bizhatás vagy nem bizhatás iránt ide megy ki: Lehetnek-e olly egyes, de mégis fontos kérdések, mellyek iránt az én tiszta lelkü meggyőződésem a' kegyeteketől el fog térni? Felelet: kétségkívül, hiszen nem történik-e ez meg elégszer magok kegyetek között? 'S vajjon, mit csinálnak ekkor kegyetek? nem capacitálják-e egymást kölcsönösen mindaddig, míg nagyobb consensust, vagy épen unanimitást eszközölnek? 'S ha ez utóbbi (az unanimitás) nem eszközölhető, nem enged-e a' kisebb rész a' nagyobbak, hogy a' végzés annál nyomósabban essek, 's a' párt, vagy felekezeti' tekintete szakadások által ne veszzen? *Es ime*, fogadja itten édes barátom, az egész oldal vagy felekezeti' nevében. a' mellyhez tartozni én is örömemnek fognam tartani, abbéli őszinte nyilatkozásomat 's fogadásomat. hogy valahányszor olly kérdések — fontosak, vagy nem fontosak — fordulnak elő, mellyeket a' párt vagy oldal magáéinak ismer, — mert csak ez határozza itt el a' fontosságot — és ha az én meggyőződésem az iránt, egyik vagy másik partombeli tag' meggyőződésétől el fog térni; én ezen meggyőződésemet ugyan ezen liberalis pártom' többségének 's végzetének mindenkor fel fogom áldozni, 's mindig azzal, soha az ellen nem, szavazni. — Nem igen jól esik a' becsületes embernek, édes Barátom, mikor ollyanokat kell magyaráznia 's fejtegetnie, miket róla fel kellett volna tenni; de mint-hogy barátaink között is vannak ollyanok, kik ha azon becsületesség felől nem is, de legalább az állhatatosság felől, — noha a' becsületességben nincs állhatatlanság, mihelyt világos a' pactum — kételkedtek, jó lesz őket bizonyosakká tenni ('s erre kérem Barátom uramat) hogy az ember tudja tökéletességeit 's elszánt akaratja is van azokat teljesíteni.*)

Ezek azon súlyos igék, mellyekkel Csato magát nekünk lekötelezi. *Miért nem lett még is rendes taggá?* miért nem siettünk őt nyakára főre megválasztani? Hiszen ő sokkal érdemb volt e' tekintetben, mint Kovács Pál; mert magát, hogy velünk tartand írásban kötelezte, mit Kovács Pál soha, de szóval sem tett, sőt minek nyilván és határozottan ellene mond? Nem bizonyosága-e mind ez annak, hogy Csato nem tudja, mit beszélt hajdan, nem tudja, mit beszél most? De másfelül kibizonyodik épen ebből az is, hogy választásainkat nem azon kérdés dönti el: vajjon velünk fog-e ez vagy az szavazni, vagy nem — mi valóban különös mereteke volna az érdemnek; hanem, mit Csato még eddig nem tudott felfogni: *character és kimutatott tehetségek*. A' characterre neznünk kell; mert a' tudomány rosz, vagy hibás akaratú ember' kezében kés, mellyel tiszter árt, míg egyszer használ; mert a' megválasztással választói jog is adatik által, ismét veszedelmes fegyver nem szilárd 's nem tiszta gondolkozásu embernek kezében — 's nem kell feledni, hogy ettől az academiá' jövedője függ.

Mi végre az *ultraliberalis törekvést* illeti, itt Csato úgy lép fel, mint nyilvános feladó, 's

*) L. Figy. 1838. 791. szelet.

ezt egy olly társaság ellen teszi, mellynek maga is tagja, mellyhez szorosabban kapcsoltatni egykor minden áron, minden feltételek alatt törekedett. Ime a' szép kútfő, mellyből ezen sokat jelenthető vád származik! De ha kútfejét tudjuk is, alapjára nehezen akadunk, ha csak Csató azt is Fichte' módjára saját énjéből nem veszi.

Tudva van, hogy az academia társaságilag grammaticán és szótáron kívül egyebet nem dolgozik, 's így nincs alkalma mint társaságnak ultraliberalis eszmék' terjesztésére. „Igen! de az academia jutalmakat tesz ki, 's fogad el munkákat, 's itt nagy mezeje van szabadelműségét kimutatni“: mondhatná talán Csató, ha képtelen vádjának csak ugyan valami értelme van. Való hogy e' részben az academia' tagjai tehetnének valamit, ha ultraliberalisok volnának, 's ha censura nem volna. De itt is meg kell különböztetnünk az osztályokat. A' természettudományi 's mathematicai osztályról alig lehet szó; a' nyelvtudományról szinte, ha csak azt nem akarjuk feltenni, hogy az embereket most is egy bitang vessel vagy dallal fel lehet lázítani; szorosán véve tehát csak három osztály maradna, melly e' vád által érintve lehet. Először, a' philosophiai osztály, mellynek tagjai Döbrentei, Kállay, Szilasy, Horváth Cyrill. De vajjon merre-e Csató ezeket ultraliberalis eszmék' gyanujába hozni? Vagy talán Szontaghot érti? De hiszen ez lettette Propylaeumaiban philosophiai hitvallását 's ezt rágalommal és fecsegéssel gyanúba hozni nem lehet. Másodsor: Történetírás, tagjai: Bajza, Luczenbacher, Jerney, Kis János, Czech, Peczeley, Kossovics. Ez osztályban, igaz, van, kit Csató nem szeret; főleg mióta korunk' literaturájának történeteire nézve igen nevezetes, érdekes, különben pedig mulatságos leveleket közlött, mellyekből az emberi 's iroi gyarloságnak egy szánandó képe tűnik elé: 's hogy ezt Csató mindennek fogja kiáltani, minek csak lehet, kétséget nem szenved; de itt nem lehet hitele. Jerney, Luczenbacher, Czech történetvizsgálók inkább mint történetírók, 's illyeknél ultraliberalis képzeléseket keresni oktalanság. Vagy talán Kis János' ősz fürteiben akad meg a' gyanú? vagy Peczeley, Kossovics a' tuzlok? Igen! ha Csátónak úgy tetszik, hogy történeti valóságot keresni 's napfenyre hozni túlzás, azt meghamisítani polgári kötelesség: akkor ezen urak valoban nagy meretekben bűnösek lehetnek. Végre a' törvénytudományi osztály; tagjai: Sztrokay, Szalay László, Szlemenies, Stettner, Szász, Zsoldos. Ezek-e Csátónak ultraliberalis emberei, kiknek többsége köz, részint tanító, részint vármegyei hivatalban van, kiket már más testületek is megbízásokra méltattak? Igaz, neki jobban tetszenek ha mindegyik helyett egyegy avas Rococo állana, pohos és nagy fejű a' sok tespedéstől, 's fanaticus az ostobaságtól: de most egyszer ez nem így van, és Csató kenytelen zsebebe dugni ragalmait — ha csak nem hajlandóbb azokat lenyelni.

'S vegre, mit is ért ő az ultraliberalismus alatt? Képzhet-e magyart, okos és becsületes embert, ki saját hazája' romlására tuzló, rendfelforgató eszméket tápláljon agyában? ki, midőn javítani akar, olly mohón 's vigyázatlanul törekedjek azt véghez vinni, hogy mindent elrontson, hogy

a' fát maga alatt vágja? Vagy neki talán azok is ultraliberalisok, kik az „életünket vérünket“ mondták ki, mert talán nagyobbat kiáltottak, mint azt a' rend 's illendőség megengedte volna? De nem veszdünk többet ezen alaptalan 's alacson áruklodással, csak azt akarjuk megmondani Csátónak, hogy az önálló ember még ezért nem tuzló, nem rendfelforgató, nem majma minden újításnak; 's épen olly távol lehet az ultraliberalismustól, mint a' szolgalelkűségtől; becsületes hűség' dolgában pedig társaink, barátink, a' haza és fejedelem, 's az emberiség' jogai iránt, soha olly embertől, mint ő, intést, vagy épen leczkézést el nem fogadhatunk: hitele e' részben alul áll minden fokozaton. De vétkes és följegyzésre méltó azon szándéka, hogy e' móddal a' magyar academiának ártani törekedett. Hiszszük és reményljük, az igazság' erejében bizakodva, hogy ártani nem foghatott; de neve róva marad e' tettért, melly magán az áruságnak olly undok bélyegét viseli.

A' szerkesztőség.

Literaturai mozgalmak.

Pozsonyból érkezett: 1. *Töredékes észrevételek a' Dunaszabályozás 's keleti kérdés iránt.* Irta *Pulszky Ferencz*, o. k. m. a. l. (országgyűlési követ, m. academiái levelező). Schmid' bet. Nsr. 65 l. — 2. *Beszélytár gyermekek' számára* Irta *Beöthy Zsigmond*. Első füzet (10 beszélyvel 's egy kórajzzal). 1839. 12r. 58 l. A' gyűjtemény hat illy kötetkeből fog állani, egyenkent 26 kr. együtt 1 ft 24 kr. áron: — 3. *A' magyarországi rabszolgák' állapotjáról.* Irta *Horváth Antal*, kir. ügyv., kiadta *Ponori Thewvrevk József*. Sr. 63 l. Velinen, kötve ára 40 kr ep. E' munka nehaj *Motesiczky János'* özvegye, szül. gróf *Pongrácz Teresia'* 1822ben kitett jutalomkérdésénekj köszöni létele 's a' magyarországi örökös jobbágyság' állapotját történetink' elejétől a' leopoldi decretumig terjeszti elő.

— Erdélyből vett hírek szerint, ott a' következő munkák készültek, 's mennek majd sajtó alá: 1. *Az erdélyi bányászati' nemzeti gazdasági, köz- és magánjogi ismertetése.* Irta *Komjatszégi Szentkirályi Zsigmond*, a' tartom. kir. bányász-törvényszék' bírása. — 2. *A' mélté nyésztés-*, és a' karuj (karoly v. karvaly?) és öjv-fiak' (ölyv) kiküklésesek (?) és megszelidítésekre tanító könyv. Készítette *Homorod-Sz. Páli id. Szentpáli Diánel*, *Kollos vmegye'* bírása. — 3. *Bölöni Farkas Sándor* acad. lt. Erdély' történeteit I. Mátyástól *Izabella királyné'* halálaig, befejezte. — 4. A' gróf *Kemény József* acad. lt. és *Kovács István* által megindított *Erdélyország' történetei' társának* keziratban harmadik kötete is kész; a' második censura alatt.

— Szebenben *Closius'* betüivel megjelent: *Die Grundverfassungen der Sachsen in Siebenbürgen, und ihre Schicksale.* Ein Beitrag zur Geschichte d. Deutschen ausser Deutschland. Zweite, mit Anmerkungen und Berichtigungen vermehrte Auflage. Hermanstadt, 1839. in *Thierry's* Buch- u. Kunsthandl. (Szerzője *Szebeni Hermann György*, az első kiadás *Offenbach, 1792*).

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betüivel.